

15. A roma és magyar etnikailag vegyes párkapcsolatok strukturális akadályai Magyarországon nagyvárosaiban, 2011–2022-ben

Szabó Laura

1. Bevezetés

Az etnikailag vegyes házasságok kialakulását támogató és akadályozó tényezők elemzése fontos bemeneti információkkal szolgálhat az oktatás-, a munkaerőpiaci és egészségügyi politikának. Mind az országos, mind a helyi döntéshozóknak érdemes tudatosítaniuk, hogy a roma és magyar etnikailag vegyes párkapcsolatok¹ számának növekedése és földrajzi eloszlása hatással lehet a népességnövekedés földrajzi eloszlására; a roma és magyar párkapcsolatokban született gyermekek jólétére, akiknek másféle szükségleteik lehetnek, mint az etnikailag homogén házasságokban született gyermekeknek; és megfelelő intézményi háttértámogatás hiányában veszélyeztetheti az etnikai-kulturális szocializáció egyensúlyát.

Feltételezzük ugyanakkor, hogy minél merevebb egy társadalom rétegződése, minél nagyobb a gazdasági és társadalmi környezet szegmentáltsága, annál kevésbé valószínű a(z etnikailag) polarizált csoportokhoz tartozó egyének között az etnikai vegyes párkapcsolatok kialakulása. A Központi Statisztikai Hivatal (KSH) 2011. és 2022. évi teljes körű, egyéni szintű népszámlálási adatai segítségével azt vizsgáljuk, hogy a magyarországi nagyobb városokra 2011-ben jellemző strukturális mutatók és az ugyanezekben a városokban 2022-ben mért roma és magyar etnikailag vegyes párkapcsolatok prevalenciája milyen statisztikai kapcsolatban van egymással.

¹ A roma és magyar etnikailag vegyes párkapcsolatok alatt mindvégig a roma és (nem roma) magyar etnikailag vegyes párkapcsolatokat értjük. A roma megnevezés a roma és egyéb nemzetiségűeket, a magyar megnevezés a magyar és egyéb, de nem roma, nemzetiségűeket takarja, és csakis a könnyebb olvashatóság miatt használjuk a rövidebb megfogalmazásokat.

2. A roma népesség helyzete az etnikai csoportok rangsorolt kontextusában

A roma népesség etnikailag vegyes párkapcsolati viszonyairól viszonylag kevés szociológiai kutatás született, mivel ilyen jellegű, kellő népességszámú adatbázishoz nehéz hozzáférni. A Közép- és Kelet-Európában élő roma népesség marginalizált helyzete miatt nagyfokú zártsággal találja magát szembe a többségi társadalom részéről. Így viszonylag alacsony körökben a vegyes házasságokban élők száma. Ugyanakkor a roma népesség demográfiai és társadalmi-gazdasági jellemzőivel foglalkozó elemzések rámutatnak, hogy egyrészt a roma népesség a Közép- és Kelet-európai országok egyik legnagyobb etnikai kisebbsége, még akkor is, ha pontos számokkal nem rendelkezünk létszámukat illetően (Szabó 2022a; Péntes *et al.* 2018; Council of Europe 2012; Kalibova 2000). Másrészt jelzik azt is, hogy a roma népesség tagjainak többsége mindennapi életében gyakran szembesül diszkriminációval és társadalmi kirekesztéssel (FRA 2022; European Commission 2020; Scharle 2020).

Mindezeknek a következménye, hogy Közép- és Kelet-Európa valamennyi országában, így Magyarországon is, fennálló egyenlőtlen többség-kisebbség viszonyban a roma közösségek a csoporthierarchia alján helyezkednek el (FRA 2022; Szabó 2022a). A roma etnikai háttér sok esetben egyben státuszjelző indikátor is ezekben az országokban, emellett a roma közösségnek általában nincsenek saját, nem a többség által ellenőrzött mobilitási csatornáit. Ebből a szempontból tekinthetjük úgy, hogy a roma népesség és a lakóhelyén élő többségi társadalomhoz tartozó népesség egymással alá-fölé rendelt (*ranked*), és nem mellérendelt (*unranked*) viszonyban van (Kiss 2018; Horowitz 2000). Egy ilyen rangsorolt kontextusban a társadalmi bezárkózás és kirekesztés a többségi népesség részéről bőven elegendő lehet az etnikai határok fenntartásához (Cercel *et al.* 2021; Kiss 2018; Davis 1941)², amely többféle módon valósulhat meg (Mackert 2012). Ilyen például (1) a korlátozott társadalmi interakció, amely megakadályozza, hogy egy adott kisebbséghez tartozó egyén kapcsolatba kerüljön eltérő társadalmi-gazdasági háttérű egyénekkal; (2) az oktatáshoz, foglalkoztatáshoz és a lakhatáshoz, minőségi egészségügyi ellátáshoz való korlátozott hozzáférés biztosítása, amely az etnikai csoportok közötti társadalmi-gazdasági egyenlőtlenségek kialakulásához és megerősödéséhez vezethet; (3) illetve az olyan kirekesztő gyakorlatok, legyenek azok akár intézményi, akár társadalmi

² Természetesen nemcsak a többség, hanem a kisebbség részéről is fennállhat a bezárkózás és a kirekesztés gyakorlata (Racleş 2020; Çaha–Altunkoz 2021; Chalupa 2003). A társadalom peremére szorult fiatalok körében megjelenő reaktív identitás is éppen egy ilyen védekező hozzáállás, amikor tudatosan tartják magukat távol a többségi társadalom fiataljaitól (Coleman 1994; Qian–Lichter 2011; Bessudnov–Monden 2021).

jellegűek, amelyek egyes etnikai csoportok marginalizálódását eredményezik, és a diszkriminatív politikák, esélyegyenlőtlenség és az előítéletes társadalmi hozzáállás során létrehozzák a „mi” kontra „ők” mentalitást.

Ugyanakkor a határok úgy is megerősödhetnek, hogy társadalmi kirekesztést megtapasztaló kisebbségi közösség védekező álláspontra helyezkedik, hiszen tagjai kényszerrel érezhetnek egyrészt arra, hogy kulturális identitásukat a marginalizációval szembeni ellenállás egy formájaként megőrizték, másrészt arra, hogy párhuzamos közösségeket alakítsanak ki, ahol a különböző etnikai csoportok saját hálózatokat, intézményeket és támogatási rendszereket működtetnek.

3. Párválasztási elméletek

A párválasztási elméletek két meghatározó tényezőjének, a lehetőségek (korlátok) és a preferenciák halmazának (Kalmijn 1998) bemutatását több magyar kutató publikációjában is megtaláljuk (Erát 2022; Szabó 2022; Szabó 2022b; Bukodi 2004; Komolafe–Dávid 2023). Ezeket foglaljuk össze röviden a következőkben.

Azt, hogy egy kisebbségi csoport tagjai kit választanak házias- vagy élettársnak, a kiválasztott fél esztétikai, társadalmi, gazdasági jellemzőin kívül az is befolyásolja, hogy milyenek a csoportnormák és milyen az ún. „házassági piac”. A szakirodalom szerint a felek legtöbbször a másik *társadalmi-gazdasági erőforrásokkal való ellátottságát* mérik fel vagy a vele való kulturális hasonlóságot. A társadalmi-gazdasági erőforrások azért fontosok, mert az egyén maximálni kívánja saját, illetve családja jövedelmét és státuszát. A magasabb társadalmi-gazdasági státuszú személyek nagy valószínűséggel szintén hasonlóan magas státuszú társat választanak párnak. A felek közötti *kulturális hasonlóság* igénye pedig abból fakad, hogy a társuk hozzájuk hasonló legyen a számukra fontos értékek szempontjából. Az, hogy valaki miért a – társadalmilag, gazdaságilag, kulturálisan – hozzá hasonlókkal alakít ki párkapcsolatot, a saját *csoportjának megengedő vagy büntető magatartásától* is függ. Egy adott kisebbségi csoport fontosnak tarthatja a csoportidentitás erősítését, és emiatt szorgalmazhatja, vagy akár el is várhatja tagjaitól, hogy ne „keveredjenek” más csoporthoz tartozókkal azáltal, hogy jutalmazza ezen elv követőit, vagy úgy, hogy bünteti az ellenszegülőket, például kiközösítéssel. Ezen egyéni és csoportszintű tényezők mellett a *házassági piacnak* nevezett demográfiai, illetve strukturális kényszerek és lehetőségek is behatárolják, hogy két eltérő háttérű csoportból ki kivel tud párkapcsolatot kialakítani. Ez függ az adott területen élő, adott csoport létszámától, és függ attól is, hogy az adott csoport mennyire él elszigetelten (Tóth–Vékás 2008; Kemény *et al.* 2004).

Az itt bemutatott egyéni preferenciák és racionális megfontolások a partnerválasztás során elsősorban a rangsorolatlan csoport-rendszerek esetében játszhatnak szerepet. Az etnikai csoportok rangsorolt rendszerében a partnerválasztás sokkal korlátozottabb. Míg a rangsorolatlan rendszerekben a presztízhierarchiák vitatottak, így mindenki a saját etnikai csoportját helyezheti a hierarchia csúcsára, addig a rangsorolt rendszerekben, mivel az etnikai hovatartozás és az osztálypozíciók gyakran átfedik egymást, az alárendelt csoport túlnyomó többsége egyben az alsóbb társadalmi osztályok tagja is (Horowitz 2000). Az egyenlőtlen többség-kisebbség viszonyon belül a roma közösségek minden bizonnyal a csoporthierarchia alján helyezkednek el. Egy ilyen rangsorolt kontextusban a roma nemzetiségű egyének hiába szeretnének nem roma partnerrel házasságot kötni, nem feltétlenül fog ez nekik sikerülni, hiszen a házassági piacon kirekesztéssel és diszkriminációval szembesülnek. Így a romák ez irányú egyéni preferenciái kevésbé számítanak ebben a házassági piaci környezetben. Emellett az etnikailag vegyes párkapcsolatba lépés aligha elérhető opció a romák számára, ha nem biztosított számukra, hogy a nem romákkal együtt tanulhassanak, dolgozhassanak és társadalmi életet élhessenek.

Ugyanakkor az olyan strukturális korlátok, mint az etnikai csoport mérete, az etnikai kisebbségek aránya egy adott területen, vagy a területi koncentráció mind a rangsorolt, mind a rangsorolatlan etnikai csoportok rendszerében befolyásolják az etnikailag vegyes párkapcsolatok kialakulásának lehetőségét.

4. Adatok és módszertan

4.1. Az elemzés adatainak forrása

Az adatok forrása a KSH 2011. és 2022. évi Népszámlálásának egyéni szintű, teljes lakosságra vonatkozó adatbázisai. A 2022-es Népszámlálásból az önbevalláson alapuló etnikai identitásra vonatkozó kérdést, a lakosság tényleges lakóhelyét és az adott településre költözés időpontját használtuk fel, illetve a fő demográfiai változók közül a nem, életkor, családi azonosító és családi állás változókat.³ A 2011-es Népszámlálásból pedig olyan kérdéseket⁴ válogattunk, amelyek proxy-mutatóként használhatók a lakosság társadalmi-gazdasági státuszának jellemzésére: a 15 éves vagy idősebb népesség legmagasabb iskolai végzettsége, aktivitási státusza, az egyén munkáltatójának vagy vállalkozásának

³ A kérdések pontos megfogalmazásához lásd a 2022. évi Népszámlálás kérdőívét: <https://nepszamlalas2022.ksh.hu/kerdoiv>.

⁴ Lásd a 2011. évi Népszámlálás kérdőívét: https://www.ksh.hu/nepszamlalas/nepszamlalasi_kerdoivek_sbb.

nemzetgazdasági ágazata⁵, a családi, baráti közösségekben használt nyelv, és a fő demográfiai változók közül a nem, életkor és önbevalláson alapuló etnikai identitás (KSH 2011).

4.2. Kimeneti mutató: az etnikailag vegyes párok kapcsolatok elterjedtsége

Az elemzés függő változója a roma és magyar etnikailag vegyes párok kapcsolatok elterjedtsége Magyarország nagyobb városaiban 2022-ben. A prevalencia mutatót az egyéni szintű, teljes körű népszámlálási adatok alapján az ország azon nagyobb városaiban mértük, ahol a 15 éves és idősebb népesség száma legalább 15 000 fő volt, és a roma, illetve magyar nemzetiségű népesség száma legalább 100–100 fő volt. Illetve tovább szűkítve a kört, azok körében, akik születésük-től fogva az adott városban éltek, vagy 2012 előtt költöztek oda, hogy az adott településekre vonatkozó 2011-es és 2022-es adatok összekapcsolhatók legyenek.

Roma nemzetiségű népesség az, aki a népszámlálási kérdőív nemzeti identitásra vonatkozó első vagy második kérdésére említette a romát vagy a roma nemzetiség bármelyik másik csoportját. Magyar nemzetiségű az, aki az első vagy a második nemzetiségi kérdésre említette a magyart (vagy a magyar nemzetiség bármelyik másik csoportját), és sem az első, sem a második nemzetiségi kérdésre nem említette a romát. Mind 2011-ben, mind 2022-ben a népszámlálás hasonló kérdéssorral mérte a nemzetiségi hátteret.

A függő változóval kapcsolatban a következő limitációra hívjuk fel a figyelmet. Közismert tény, hogy az etnikai kisebbségek, különösen a roma etnikai kisebbség létszámát a népszámlálási adatgyűjtések során alulszámolják (Szabó 2022a; Tátrai *et al.* 2017; Tánczos 2012; Durst 2006; Ladányi–Szelényi 2001; Kalibova 2000). Ennek történelmi, politikai és módszertani okai vannak. Ezért a következő három szempontot szükséges szem előtt tartani az adatok értelmezésénél.

- A roma népességre vonatkozó kutatási adatokból kimaradnak egyrészt azok, akik nem szerepelnek a népszámlálási adatbázisokban.
- Kimaradnak azok is, akik nem válaszoltak a népszámlálás során az etnikai hovatartozásra vonatkozó kérdésre (2011: 15%; 2022: 11%), vagy akik válaszoltak, de bármilyen okból kifolyólag nem romának, hanem más nemzetiségűnek vallották magukat.
- Emellett nem tudjuk elkülöníteni azokat a személyeket, akik saját magukat kategorizálták nemzetiségi hovatartozásuk szerint azoktól, akiket egyéb családtagjaik soroltak be valamilyen csoportba.

⁵ A besorolást a TEÁOR '08 osztályozás 1. szintjének alapján végeztük el. A TEÁOR '08 rövid leírását lásd a KSH weboldalán: https://www.ksh.hu/docs/osztalyozasok/teor/teor_rovid_leiras.pdf.

Így elemzésünk csak azokra a roma nemzetiségű, 15 éves és idősebb személyekre vonatkozik, akik felvállalták roma nemzetiségüket, vagy akiket a népszámlálási kérdőívet kitöltők roma nemzetiségűnek neveztek meg. Továbbá azt is feltételezzük, hogy az etnikai identifikáció, legyen az akár önidentifikáció, akár más által meghatározott, a válaszadás időpontjában valós identifikáció. Az a tény, hogy a 2011. és 2022. évi Népszámlálásban nem feltétlenül ugyanazok a személyek szerepelnek roma nemzetiségű személyként, feltételezésünk szerint nem befolyásolja a kutatási kérdésünk megválaszolását, hiszen mindkét évben települési szintű adatokkal dolgozunk.⁶

4.3. Magyarázó változók: strukturális jellemzők

Az elemzés magyarázó változói olyan strukturális, területi jellemzők, amelyek a roma és magyar nemzetiségű népesség közötti interakciók lehetséges társadalmi akadályainak mértékét mérik⁷.

1. Az első magyarázó változó a 15 éves és idősebb, párkapcsolatban élő magyar nemzetiségű férfiak, illetve nők aránya a kiválasztott nagyobb városokban 2022-ben. Ha egy roma nemzetiségű személy olyan városban él, ahol kevés a roma, és sok a magyar nemzetiségű, párkapcsolatban élő személy, akkor nagyobb valószínűséggel él párkapcsolatban magyar nemzetiségű személlyel.
2. A második független változó a romák lakóhelyi szegregációját mérő mutató a kiválasztott városban. Ezt jelen elemzésben a Duncan-féle szegregációs indexszel mérjük, és a városi lakótömbökben (a népszámlálás legkisebb földrajzi egységeiben) élő roma és magyar népesség aránya segítségével számoljuk ki. A Duncan-féle szegregációs (disszimilitási vagy különbözőségi) index azt méri, hogy mekkora az a (hipotetikus) teljesen egyenletes eloszlástól való átlagos eltérés, amikor egy városon belül minden népszámlálási lakótömbben ugyanolyan arányban élnek romák és magyarok, mint az adott városban összességében (Massey–Denton 1988). A képlete a következő:

$$DI = \frac{1}{2} * \sum \left(\left| \frac{a_i}{A} - \frac{b_i}{B} \right| \right),$$

⁶ Az egyéni szintű adatok időbeni összehasonlítását természetesen befolyásolhatják, viszont ennek mértékét nem tudjuk megbecsülni. Ugyanakkor nem tartjuk valószínűnek, hogy a két népszámlálási évben, ha volt is szelektív válaszmegtágadás, az eltérő irányú lenne.

⁷ A magyarázó változók kiválasztásához felhasználtuk az ausztrál *Centre for Aboriginal Economic Policy Research* kutatóintézet elemzéseit, amelyek szintén népszámlálási adatok alapján számolják az ausztrál őslakosságra vonatkozó demográfiai összefüggéseket (Biddle 2013; Biddle–Markham 2023).

ahol a_i a roma nemzetiségű népesség aránya az i lakótömbben; b_i a magyar nemzetiségű népesség aránya az i lakótömbben; A a roma nemzetiségű népesség aránya az adott városban; B a magyar nemzetiségű népesség aránya az adott városban; i a lakótömbök száma az adott városban.

Az index értéke 0 és 1 között mozog, a magasabb érték a lakóhelyi szegregáció magasabb szintjét jelöli. Ha a lakóhelyi szegregáció akadályozza az etnikailag vegyes párkapcsolatok kialakulását, akkor az index és az etnikailag vegyes párkapcsolatok prevalenciája között negatív összefüggést kell kapnunk.

3. Kontroll alatt tartjuk a városokon belüli népszámlálási lakótömbök számát is, azt feltételezve, hogy minél nagyobb a lakótömbök száma egy városon belül, annál nagyobb a városon belüli, lakótömbök közötti interakció lehetősége, így magasabb a vegyes párkapcsolatok prevalenciája.
4. A negyedik magyarázó változó azt méri, hogy adott városban a roma nemzetiségű népesség mekkora hányada beszél családi vagy baráti körben elsősorban valamelyik roma nyelven. Feltételezzük, hogy azok, akik otthon vagy a barátaikkal elsősorban valamelyik roma nyelven beszélnek, nem szívesen lépnek kapcsolatba magyar nemzetiségű felekkel a nyelvi nehézségek miatt, így alacsonyabb a vegyes párkapcsolatok prevalenciája.
5. Az adott városban élő roma népesség társadalmi-gazdasági státuszának proxy-mutatójaként két mérőszámot használunk: a foglalkoztatottak arányát és a 12. iskolai osztályt elvégzettek arányát számoltuk ki a 15 éves és idősebb roma népesség körében. Feltételezzük, hogy ahol a kisebbségi csoportok társadalmilag vagy gazdaságilag hátrányos helyzetben vannak a társadalom többi részéhez képest, ott az exogámia is kevésbé valószínű, hiszen az egyének olyan partnereket keresnek, akikkel hasonló az iskolai végzettségük és a társadalmi státuszuk.
6. A hatodik magyarázó változó a munkahelyi szegregációnak egy, a népszámlálási kérdések alapján előállítható proxy-mutatója. Ehhez szintén a Duncan-féle szegregációs indexet használtuk, a lakóhelyi szegregációs index mintájára, de ebben az esetben nem a lakótömbökben, hanem az adott városban az egyes foglalkozási ágazatokban⁸ dolgozó roma férfiak és magyar nők, illetve roma nők és magyar férfiak arányával számoltunk. Ha a roma nők és a magyar férfiak, illetve a roma férfiak és a magyar nők különböző ágazatokban, így feltételezzük, hogy különböző munkahelyeken is, dolgoznak, akkor kisebb valószínűséggel alakítanak ki párkapcsolatot.

⁸ Az ideális természetesen az lenne, ha mérhetnénk az ugyanazon a munkahelyen dolgozó roma nők és magyar férfiak, illetve roma férfiak és magyar nők arányát, de a népszámlálási kérdéssor erre nem ad lehetőséget.

4.4. Módszerek

Az elemzésben többváltozós megközelítést alkalmaztunk, a függő és független változók közötti kapcsolatot OLS-regresszióval mértük, és az elemzést SPSS 22. programcsomaggal végeztük. Itt a nem standardizált (B) regressziós együtthatókat és a t -próbákhoz tartozó (kétoldalú) p -értékeket mutatjuk be. Mind a kollinearitási (*tolerance*, VIF), mind a reziduális statisztikákat (Cook-távolság, standardizált reziduálisok) ellenőriztük. Budapest a lakótömbök magas száma miatt *outlier*nek bizonyult, ezt a lakótömbök száma változó magas standardizált $DfBeta$ értékei is jelzik. Ezért a regressziós modelleket megbecsültük Budapest nélkül is, illetve a lakótömbök száma változó kihagyásával is, a következtetéseink azonban nem változtak. Így tanulmányunkban a budapesti adatokat is figyelembe véve, de a lakótömbök száma változó nélküli modellek becslésének eredményeit mutatjuk be. Az adatbázis településszintű mutatókat és indexeket tartalmaz, összesen 61 városét.

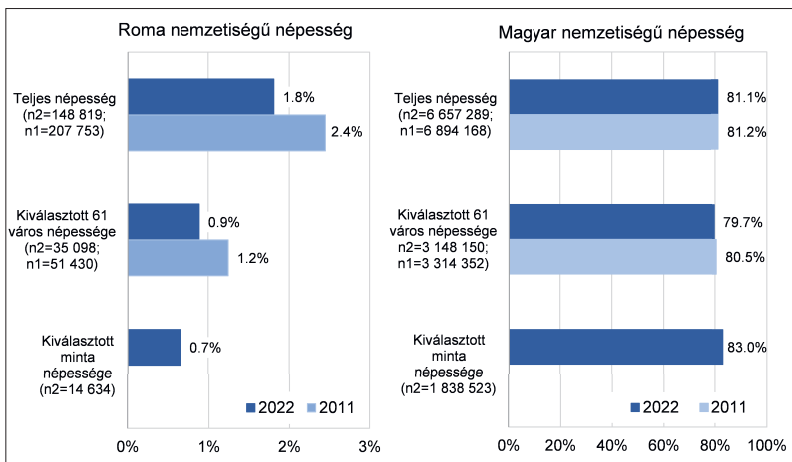
5. Az eredmények bemutatása

5.1. Leíró adatok

A 2022. évi Népszámlálás során a 15 éves és idősebb népesség 1,8%-a vallotta magát roma nemzetiségűnek és 81,1%-a magyar nemzetiségűnek (*1. ábra*). Ezek az arányok alacsonyabbak, mint a 2011. évi Népszámlálás során mért adatok (2,4%, illetve 81,2%). Az elemzéshez kiválasztott népesség körében a romák aránya 0,7%, a magyaroké pedig 83%.

Az etnikailag vegyes párkapcsolatban élő 15 éves és idősebb roma nők és roma férfiak aránya is növekedett a vizsgált időszakban. 2011-ben a roma nők 16,1%-a, míg 2022-ben 21,7%-a élt etnikailag vegyes párkapcsolatban, a roma férfiak esetében ehhez hasonló mértékű növekedést tapasztalhatunk, körükben 17%-ról 24,9%-ra emelkedett ez az arány (*2. ábra*). Ha csak a kiválasztott 61 városban élő etnikailag vegyes roma és magyar párkapcsolatban élő roma férfiak és nők arányának változását tekintjük az összes párkapcsolatban élő roma férfi és nő körében, akkor még hangsúlyosabb a növekedés 2011 és 2022 között: a roma nők körében 23,7%-ról 32%-ra, míg a roma férfiak körében 26,1%-ról 38,5%-ra növekedett ez az arány.

1. ábra. A roma és magyar nemzetiségű népesség aránya Magyarországon a 15 éves és idősebb népesség körében, a teljes népességben, a kiválasztott 61 városban és a kiválasztott mintában a 61 városon belül*, 2011 és 2022 (%)

Forrás: KSH 2011. és 2022. évi teljes körű Népszámlálás. Saját számítás. Egyéni szintű adatok a 15 éves és idősebb népesség körében.

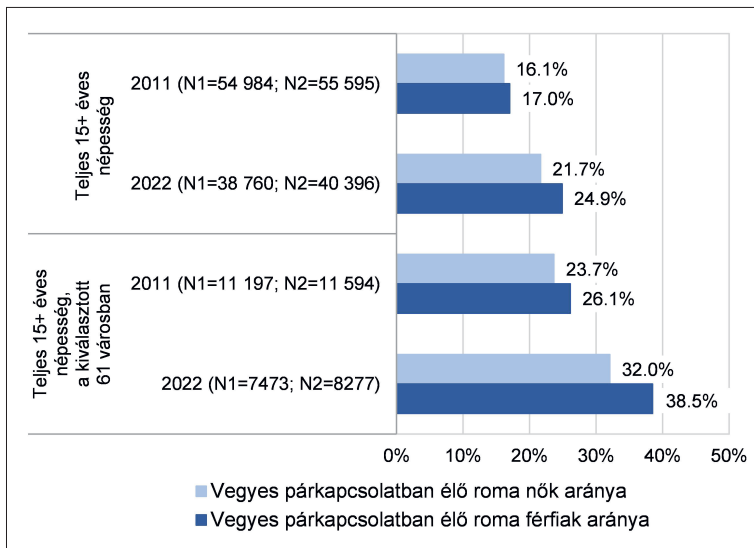
Megjegyzés: A ábrákon zárójelben a 15 éves és idősebb roma és magyar nemzetiségű népesség száma található: n1: 2011. évi adatok; n2: 2022. évi adatok.

*A kiválasztott minta népessége: Magyarország azon nagyobb városaiban élő 15 éves és idősebb személyek csoportja, ahol a 15 éves és idősebb népesség száma legalább 15000 fő volt, és a roma, illetve magyar nemzetiségű népesség száma legalább 100–100 fő volt, és akik születésüktől fogva az adott városban éltek vagy 2012 előtt költöztek oda.

Hasonlóan korábbi elemzésekhez (Szabó 2022b; Šprocha 2020; Kiss 2018; Heard *et al.* 2006), jelen adatok is arra utalnak, hogy a városokban magasabb az etnikailag vegyes párkapcsolatban élő roma nők és roma férfiak aránya, mint a falvakban, községekben⁹.

⁹ Itt fontos megjegyezni, hogy a földrajzi mobilitás meghatározó szempont az etnikai vegyes párkapcsolatok kialakulásában: a mobil népesség körében nagyobb a valószínűsége az ilyen típusú kapcsolatoknak (Heard *et al.* 2006; Tóth–Vékás 2008). Mivel a roma népesség nagy része még most is viszonylagos földrajzi elszigeteltségben él Magyarországon, ez az elszigeteltség a roma népesség alacsony szintű oktatási és foglalkozási mobilitásával társulva ahhoz vezet, hogy a roma és nem roma népesség házassági piaca elkülönül. Ahhoz, hogy a roma népesség a nem roma népességgel kapcsolatba léphessen, szükség van a mobilitásra. Elemzésünkben mi mégis a nem mobil népességre fókuszálunk, hiszen kutatási kérdésünk szempontjából fontos, hogy az etnikailag vegyes párkapcsolatban élőket adott településhez (adott házassági piachoz) kössük. Ha figyelembe vesszük a mobil népességet is, akkor kissé magasabb a vegyes párkapcsolatokban élők aránya mind a falvakban, mind a városokban.

2. ábra. A roma és magyar etnikailag vegyes párok kapcsolatban élő roma nők és férfiak aránya a párok kapcsolatban élő roma nők és férfiak körében Magyarországon, 2011 és 2022 (%)

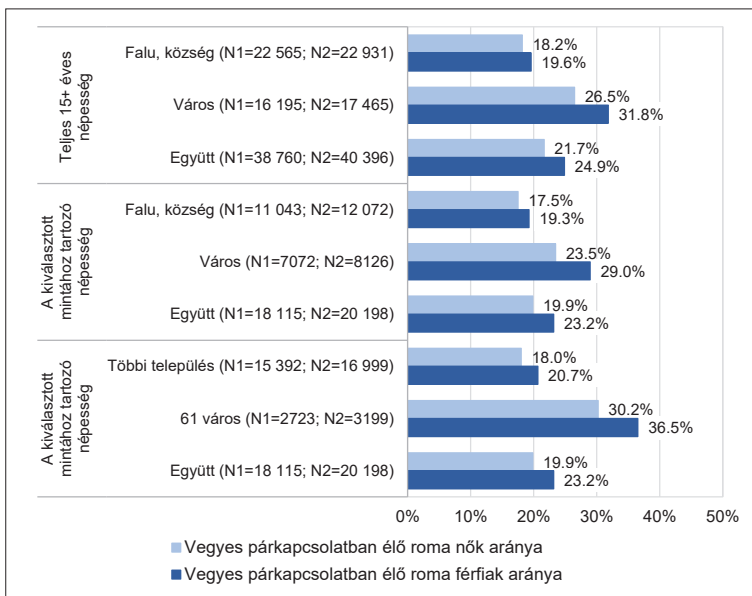
Forrás: KSH 2011. és 2022. évi teljes körű Népszámlálás. Saját számítás. Egyéni szintű adatok a 15 éves és idősebb, roma párok kapcsolatban (azaz roma–roma vagy roma–magyar párok kapcsolatban együtt) élő népesség körében.

Megjegyzés: N1: párok kapcsolatban élő roma nők száma; N2: párok kapcsolatban élő roma férfiak száma.

Míg a 15 éves és idősebb, városi roma nők 26,5%-a és a roma férfiak 31,8%-a él etnikailag vegyes párok kapcsolatban, addig a falvakban ez az arány ennél jelentősen alacsonyabb: a roma nők esetében 18,2%, a roma férfiak körében 19,6%. Ez igaz akkor is, ha az elemzéshez kiválasztott mintába kerülők körében, azaz helyben lakó vagy 2012 előtt a településre költöző városi és falusi népesség körében mért arányokat hasonlítjuk össze (3. ábra).

Az elemzésben használt kimeneti és prediktív változók értékeit az 1. táblázatban foglaljuk össze, külön a roma nemzetiségű férfiak és nők körében. A kiválasztott városokra jellemző értékek átlagaival számolva, az etnikailag vegyes párok kapcsolatban élő roma férfiak aránya 41,2%, míg a roma nőké 35% volt 2022-ben (1. táblázat).

3. ábra. A roma és magyar etnikailag vegyes párok kapcsolatban élő, 15 éves és idősebb roma nők és férfiak aránya a párok kapcsolatban élő roma nők és férfiak körében településtípusonként, 2022 (%)

Forrás: KSH 2011. és 2022. évi teljes körű Népszámlálás. Saját számítás. Egyéni szintű adatok a 15 éves és idősebb roma párok kapcsolatban (azaz roma–roma vagy roma–magyar párok kapcsolatban együtt) élő népesség körében.

Megjegyzés: N1: párok kapcsolatban élő roma nők száma; N2: párok kapcsolatban élő roma férfiak száma. A 2. és 3. panel kategóriáinak pontosítása: 2. panel: A kiválasztott mintához tartozó népesség: (1) Falu, község; (2) Város (összes város). 3. panel: A kiválasztott mintához tartozó népesség: (1) Falu, község és a 61 mintába kiválasztott városon kívüli többi város; (2) Csak a kiválasztott 61 város. Az Együtt kategória ugyanaz a 2. és 3. paneleknél.

A párok kapcsolatban élő magyar férfiak aránya pedig 54,3%, míg a nők 46,9% volt ugyanebben az évben.¹⁰ A lakóhelyi szegregáció, azaz a Duncan-index átlagos értéke (DI) 0,7 volt a kiválasztott 61 városban 2011-ben. (Megjegyezzük, hogy a minimum érték is viszonylag magas, DI=0,6; de a maximum érték DI=0,9, azaz nem éri el az 1-es értéket egyik városban sem az elemzésben szereplő 61 város közül). Emellett, területi szinten magasabb volt a roma férfiak és magyar nők

¹⁰ A párok kapcsolatban élő magyar férfiak arányát a roma nők „oszlopában” tüntettük fel, mivel ezt a változót a roma nők etnikailag vegyes párok kapcsolatát magyarázó regressziós modellekbe fogjuk bevonni a későbbiekben.

ágazati szegregációja (DI=0,5), mint a roma nők és magyar férfiak ágazati szegregációja (DI=0,4). Viszonylag alacsony volt átlagosan azoknak a romáknak az aránya, akik családi, baráti körben elsődlegesen valamelyik roma nyelven beszélnek a kiválasztott mintában (29%), és azoké is, akik foglalkoztatottak (28%), és még alacsonyabb azoké, akik legalább 12 osztályt elvégeztek (5,1%), 2011-ben.

1. táblázat. Az elemzésben használt kimeneti és prediktív változók átlagos értékei

Kimeneti és prediktív változók	Roma férfiak		Roma nők	
	Átlag	Szórás	Átlag	Szórás
Az etnikailag vegyes párkapcsolatban élő roma férfiak és nők aránya (%)	41,2	18,8	35,0	18,4
A párkapcsolatban élő magyar nők és férfiak aránya (%)	46,9	2,9	54,3	2,3
Lakóhelyi szegregáció, Duncan-index	0,7	0,1	0,7	0,1
Lakótömbök száma a városban	846,6	1528,0	846,6	1528,0
A családi, baráti körben roma nyelven beszélő roma népesség aránya (%)	29,0	20,0	29,0	20,0
A legalább 12 osztályt elvégzett roma népesség aránya (%)	5,1	2,7	5,1	2,7
A foglalkoztatott roma népesség aránya (%)	28,0	7,7	28,0	7,7
Ágazati szegregáció, Duncan-index	0,5	0,1	0,4	0,1
N	61		61	

Forrás: KSH 2011. és 2022. évi teljes körű Népszámlálás. Saját számítás. Területi szintű adatok (a 61 települést jellemző mutatók átlagos értékei).

Megjegyzés: A vegyes párkapcsolatban élő roma népesség aránya és a párkapcsolatban élő magyar népesség aránya 2022-re, a többi mutató értéke 2011-re vonatkozik.

5.2. A többváltozós elemzés eredménye

A többváltozós elemzések során külön regressziós modelleket becsültük a roma férfiak (1–3. modell) és a roma nők körében (4–6. modell). Az 1. és 4. modellben a társadalmi-gazdasági helyzet proxy mutatójaként használt iskolai végzettség változót, a 2. és 5. modellben a gazdasági aktivitási mutatót, míg a 3. és 6. modellben mind az iskolai végzettség, mind a gazdasági aktivitás változót együtt elemeztük (2. táblázat). Az eredmények alapján a következő megállapítások tehetők:

1. Ha a roma nők és férfiak olyan városokban élnek, ahol magas a párkapcsolatban élő magyar férfiak, illetve nők aránya, akkor azokban a városokban általában magasabb az etnikailag vegyes párkapcsolatban élők aránya is.

2. táblázat. *A roma és magyar etnikailag vegyes párok kapcsolatokat meghatározó tényezők a kiválasztott városokban, az ott született vagy már 2012-ben ott élő, 15 éves és idősebb roma férfiak és nők körében, 2011 és 2022 (nem standardizál regressziós együtthatók és 95%-os szignifikancia szint)*

Magyarázó változók	Roma férfiak				Roma nők	
	1. modell	2. modell	3. modell	4. modell	5. modell	6. modell
A párok kapcsolatban élő magyar népesség aránya, % (2022)	2,3**	0,9	1,3	2,0*	0,8	0,8
Lakóhelyi szegregáció (DI) (2011)	-96,0**	-38,8	-52,1	-98,6**	-59,5	-58,3
Roma nyelv, % (2011)	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Iskolai végzettség, % (2011)	286,4***	–	245,4**	104,2	–	68,9
Foglalkoztatott népesség, % (2011)	–	96,2**	70,9**	–	102,3**	98,0**
Ágazati szegregáció (DI) (2011)	-22,7	-59,1*	-29,9	3,3	15,3	17,0
Konstans	-3,1	26,5	-2,0	-8,1	-5,0	-4,4
N	61	61	61	61	61	61
R ²	0,41	0,35	0,46	0,17	0,28	0,29
Kiigazított R ²	0,35	0,29	0,40	0,09	0,21	0,21
F-teszt szig. p	0,00	0,00	0,00	0,06	0,00	0,01

Forrás: KSH 2011. és 2022. évi teljes körű Népszámlálás. Saját számítás. Területi szintű adatok, az elemzés egységei a települések.

Megjegyzések: nem standardizált regressziós együttható; a *t*-értékhez tartozó szignifikancia 95%-os megbízhatósági szintjei: ****p*=0,001; ***p*=0,005, **p*=0,010; *R*²: a regressziós modell magyarázóereje; *Kiigazított R*²: az *R*² determinációs együttható mintanagysággal és a független változók számával kiigazított együtthatója; *F-teszt szig. p*: az ANOVA táblázat *F*-értékének szignifikancia értéke.

A rövidített szóhasználatú magyarázó változók pontos jelentése: Roma nyelv: a családi, baráti körben elsősorban valamilyen roma nyelven beszélő roma népesség aránya; Iskolai végzettség: a legalább 12 osztályt elvégzett roma népesség aránya; Foglalkoztatott népesség: foglalkoztatott népesség aránya.

- Ez az összefüggés csak az *1.* és *4. modell* esetében szignifikáns, az utóbbi azonban csak $p=0,10$ szignifikancia szinten.
2. A lakóhelyi szegregáció magasabb szintje szignifikánsan csökkenti a vegyes etnikumú párkapcsolatok valószínűségét 10 évvel később mind a roma férfiak, mind a roma nők esetében, minden más tényezőt kontrollálva. Ez az összefüggés is csak az *1.* és *4. modell* esetében szignifikáns.
 3. Minél magasabb egy városban a roma népesség körében a legalább 12 osztályt végzettek aránya, annál magasabb 10 év múlva az etnikailag vegyes párkapcsolatok aránya a roma férfiak körében. Az iskolai végzettség és a vegyes párkapcsolatok aránya mind az *1.*, mind a *3. modell*ben szignifikáns. Bár a nők körében az összefüggés iránya szintén pozitív a *4.* és a *6. modell*ben is, de nem szignifikáns.
 4. Minél magasabb egy városban a roma népesség körében a foglalkoztatottak aránya, annál magasabb 10 év múlva a vegyes párkapcsolatokban élők aránya is. Ez igaz mind a roma nők, mind a roma férfiak esetében. Az összefüggés szignifikáns az összes modellben, amelyben ez a változó szerepel: a *2.* és *3. modellek*ben, illetve az *5.* és *6. modellek*ben is. Azaz a foglalkoztatottak aránya egy adott város roma népességének körében akkor is pozitívan függ össze a vegyes párkapcsolatok elterjedtségével, ha kontroll alatt tartjuk a magasabb iskolai végzettségűek arányát a város roma népessége körében (illetve az összes többi kovariánst).
 5. Ugyanakkor nem sikerült szignifikáns kapcsolatot kimutatni az ágazati szegregáció szintje és az etnikailag vegyes párkapcsolatok aránya között, illetve a baráti, családi körben elsősorban valamilyen roma nyelvet beszélő roma népesség aránya sem függ össze a vegyes párkapcsolatokban élők arányával.

Mind a roma férfiak, mind a roma nők körében becsült regressziós modellek $p=0,05$ szignifikancia szinten szignifikánsak, ez alól csak a *4. modell* jelent kivételt ($p=0,10$). A roma férfiak körében a modellek magyarázóereje magasabb, mint a roma nők körében (lásd a *2. táblázat*ban az R^2 és a kiigazított R^2 mutatókat).

6. Összegzés

Magyarországon 2022-ben sem jellemző, hogy a roma és a magyar népesség vegyes párkapcsolatban élne, még a nagyobb városokban sem. A roma párkapcsolatban (azaz a roma–roma és roma–magyar párkapcsolatban együtt) élő 15 éves és idősebb roma nők 21,7%-a, a roma férfiaknak pedig 24,9%-a él etnikailag vegyes, magyar–roma párkapcsolatban 2022-ben.

A magyar–roma vegyes párkapcsolatokban élők aránya ugyanakkor nagymértékben eltérhet az egyes városokban. Ennek az eltérésnek egy részét a következő

tényezők magyarázzák. Egyrészt fontos, hogy mekkora a partnerkapcsolatban élő magyar férfiak (a roma nők esetében), illetve magyar nők (roma férfiak esetében) aránya az adott városban: minél magasabb ez az arány, annál magasabb a vegyes párkapcsolatban élők aránya is. Fontos tényező a lakóhelyi szegregáció mértéke: azokban a városokban, ahol területileg elkülönülten élnek a romák, ott a vegyes párkapcsolatok aránya is alacsony. Ezek mellett fontos szempont az is, hogy mekkora az adott városban a legalább 12 osztályt végzett roma népesség aránya. Minél magasabb arányban élnek legalább 12 osztályt végzett romák egy városban, annál magasabb ott a vegyes párkapcsolatok aránya is.

Mindezek az összefüggések azonban csak akkor állnak fenn, ha nem vesszük figyelembe az adott városban foglalkoztatott roma népesség arányát. Ugyanis, ha figyelembe vesszük ezt a tényezőt is, akkor ez felülír minden más összefüggést a roma nők esetében: ha egy városban magas a roma népesség foglalkoztatottsági aránya, akkor az ott élő roma nők körében is magas lesz a magyar nemzetiségű társal élők aránya.

Ez ugyanígy igaz a roma férfiakra is: minél magasabb egy városban a roma népesség körében a foglalkoztatottak aránya, annál magasabb a roma férfiak körében a nem roma magyar társal élők aránya. Ugyanakkor a roma férfiak körében mind a magasabb iskolai végzettségűek, mind a foglalkoztatottak aránya a városban szignifikáns pozitív kapcsolatban marad a roma és magyar etnikailag vegyes párkapcsolatban élő roma férfiak arányával az adott városban, kontroll alatt tartva olyan egyéb tényezőket is, mint a párkapcsolatban élő magyar népesség aránya, lakóhelyi vagy ágazati szegregáció, és családi, baráti környezetben beszélt kisebbségi nyelv. Tehát esetükben nemcsak annak van jelentősége, hogy mekkora a foglalkoztatottak aránya a roma népesség körében, hanem ettől függetlenül annak is, hogy mekkora közöttük a legalább 12 osztályt végzetek aránya.

Irodalom

- Bessudnov, A.– C. Monden (2021): Ethnic intermarriage in Russia: The tale of four cities. *Post-Soviet Affairs*, Vol. 37, No. 4., 383–403. p., DOI: <https://doi.org/10.1080/1060586X.2021.1957345>.
- Biddle, N. (2013): Indigenous and non-Indigenous marriage partnerships. CAEPR Indigenous Population Project, 2011 Census Papers, No. 15/2013, Canberra: Centre for Aboriginal Economic Policy Research, Australian National University, ii–13. p.
- Biddle, N. – F. Markham (2023): Area-level socioeconomic outcomes for Aboriginal and Torres Strait Islander Australians in the 2016 and 2021 Censuses. CAEPR Working paper, No. 144/2023., Canberra: Centre for Aboriginal Economic Policy Research, Australian National University, ii–26 p., DOI: <https://doi.org/10.25911/DY8M-S345>.
- Bukodi E. (2004): *Ki, mikor, kivel (nem) házasodik? – Párvalasztás Magyarországon*. Budapest: Századvég Politikai Iskola Alapítvány.

- Çaha, Ö. – O. Altinkoz (2021): Roman Topluluklarında Evlilik Pratikleri [Házasodás a roma közösségekben]. *Yildiz Social [Science Review]*, Vol. 7, No. 1., 58–74. p., DOI: <https://doi.org/10.51803/yssr.901953>.
- Cerceil, C. – T. Toró – T. Kiss (2021): Hungarians, Germans, and Roma in post-1989 Romania: Different minority paths. *Studia Politica: Romanian Political Science Review*, Vol. 21, No. 2., 409–438. p.,
- Chalupa, A. (2003): Mixed marriages defy widespread prejudice. *SME, The Slovak Spectator*, 2003. jún. 2., <https://spectator.sme.sk/c/20019508/mixed-marriages-defy-widespread-prejudice.html>.
- Coleman, D. A. (1994): Trends in fertility and intermarriage among immigrant populations in Western Europe as measures of integration. *Journal of Biosocial Science*, Vol. 26, No. 1., 107–136. p., DOI: <https://doi.org/10.1017/s0021932000021106>.
- Council of Europe (2012): Document 52011DC0173. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. An EU Framework for National Roma Integration Strategies up to 2020. COM/2011/0173 final. Brussels: Publication Office of The European Union, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX:52011DC0173>.
- Davis, A. (1941): American status systems and the socialization of the child. *American Sociological Review*, Vol. 6, No. 3., 345–356. p., DOI: <https://doi.org/10.2307/2086191>.
- Durst J. (2006): Kirekesztettség és gyermekvállalás. A romák termékenységének változása néhány „gettósodó” aprófaluban (1970–2004). PhD-dolgozat, Budapest: Budapesti Corvinus Egyetem, Szociológia Doktori Iskola.
- Erát D. (2022): Párválasztási szokások Magyarországon. A homogámia és heterogámia alakulása 1980 és 2016 között. In: Kolosi T. – Szelényi I. – Tóth I. Gy. (szerk): Társadalmi Riport 2022. Budapest: TÁRKI, 119–136. p.
- European Commission (2020): A Union of Equality: EU Roma strategic framework for equality, inclusion and participation. Communication from the Commission to the European Parliament and the Council. COM/2020/620 final. Brussels: Publication Office of The European Union, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52020DC0620>.
- FRA (2022): Roma in 10 European countries. Roma Survey 2021 – Main results. Vienna: European Union Agency for Fundamental Rights.
- Heard, G. – B. Birrell – S.-E. Khoo (2006): Intermarriage between indigenous and non-indigenous Australians. *People and Place*, Vol. 17, No. 1., 1–14. p.
- Horowitz, D. L. (2000): *Ethnic groups in conflict*, updated edition with a new preface. Oakland, CA, US: University of California Press.
- Kalibova, K. (2000): The demographic characteristics of Roma/Gypsies in selected countries in Central and Eastern Europe. In: Haug, W – Y. Courbage – P. Compton (eds.): *The demographic characteristics of national minorities in certain European states*. Vol. 2. *Population Studies* 31. Strasbourg: Council of Europe Publishing. 169–206. p.
- Kalmijn, M. (1998): Intermarriage and homogamy: Causes, patterns, trends. *Annual Review of Sociology*, Vol. 24., 395–421. p., DOI: <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.24.1.395>.
- Kemény I. – Janky B. – Lengyel Gy. (2004): *A magyarországi cigányság, 1971–2003*. Budapest: Gondolat.
- Kiss T. (2018): Assimilation and boundary reinforcement: Ethnic exogamy and socialization in ethnically mixed families. In: Kiss, T. – I. G. Székely – T. Toró – N. Bárdi – I. Horváth (eds.): *Unequal accommodation of minority rights: Hungarians in Transylvania*. Cham: Palgrave Macmillan, 459–500. p., DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-319-78893-7_12.

- Komolafe, C. – B. Dávid (2023): Examining the characteristics of Roma–non-Roma interethnic romantic relationships using decision tree analysis. *Intersections. East European Journal of Society and Politics*, Vol. 9, No. 4., 176–195. p., DOI: <https://doi.org/10.17356/ieejsp.v9i4.1122>.
- KSH (2011): Népszámlálás 2011. Módszertani megjegyzések és fogalmak. <http://www.ksh.hu/nepszamlalas/docs/modszertan.pdf>.
- Ladányi, J. – I. Szelényi (2001): The social construction of Roma ethnicity in Bulgaria, Romania and Hungary during market transition. *Review of Sociology*, Vol. 7, No. 2., 79–89. p., DOI: <https://doi.org/10.1556/revsoc.7.2001.2.5>.
- Mackert, J. (2012): *Social closure*. Oxford Bibliographies. Oxford: Oxford University, DOI: <https://doi.org/10.1093/obo/9780199756384-0084>.
- Massey, D. S. – N. A. Denton (1988): The dimensions of residential segregation. *Social Forces*, Vol. 67, No. 2., 281–315. p., <https://doi.org/10.2307/2579183>.
- Pénzes J. – Tátrai P. – Pásztor I. Z. (2018): A roma népesség területi megoszlásának változása Magyarországon az elmúlt évtizedekben. *Térségi Statisztika*, 58. évf. 1. sz., 3–26. p.
- Qian, Z. – D. T. Lichter (2011): Changing patterns of interracial marriage in a multiracial society. *Journal of Marriage and Family*, Vol. 73, No. 5., 1065–1084 p., DOI: <https://psycnet.apa.org/doi/10.1111/j.1741-3737.2011.00866.x>.
- Racleş, A. (2020): „Free choice” in marriage-making among Romanized Roma. *Martor. Revue d’Anthropologie du Musée du Paysan Roumain*, No. 25/2020, 77–95. p.
- Scharle, Á. (2020): Schooling and employment of Roma youth: Changes between 2011 and 2016. In: Fazekas, K. – M. Csillag – Z. Hermann – Á. Sharle (eds.): *The Hungarian Labour Market 2019*. Budapest: Institute of Economics, Centre for Economic and Regional Studies, 121–125. p.
- Šprocha, B. (2020): Ethnic differences in family formation and patterns of exogamy in Slovakia. *Hungarian Journal of Minority Studies*, Vol. 3, 59–104. p.
- Szabó H. (2022): A vegyes házasságok hatása az etnikai együttélési viszonyokra Hodászon. In: Változás és változtatás. Kihívások és válaszok interdiszciplináris megközelítésben: III. Ilyés Zoltán emlékkonferencia tanulmánykötet. *Kulturális és Vizuális Antropológiai Tanszék Könyvei* (14). Miskolc: Miskolci Egyetem BTK Kulturális és Vizuális Antropológiai Tanszék, 168–183. p.
- Szabó L. (2022a): Előszó a „Roma népesedési viszonyok, 1990–2011” tematikus különszámhoz. *Demográfia*, 65 évf. 2–3. sz., 101–114. p., DOI: <https://doi.org/10.21543/Dem.65.2-3.1>.
- Szabó L. (2022b): Roma-nem roma vegyes párok kapcsolatok és etnikai reprodukció a roma nemzetiségű nők körében Magyarországon, 1990, 2011. „Roma népesedési viszonyok, 1990–2011” Tematikus különszám. *Demográfia*, 65. évf. 2–3. sz., 235–278. p., DOI: <https://doi.org/10.21543/Dem.65.2-3.6>.
- Tánczos V. (2012): „Hát mondja meg kend, hogy én mi vagyok”. A csángó nyelvi identitás tényezői: helyzetjelentés a 2011-es népszámlálás kapcsán. *Pro Minoritate*, 2012. Ősz, 80–112. p.
- Tátrai P. – Pálóczi Á. – Pásztor I. Z. – Pénzes J. (2017): *Etnikai besorolási gyakorlatok. A cigányság külső kategorizálását befolyásoló tényezők*. Socio.hu: Társadalomtudományi Szemle, 7. évf. 2. sz., 45–65. p.
- Tóth Á. – Vékás J. (2008): Család és identitás. A vegyes házasság szerepe a magyarországi kisebbségi közösségek reprodukciójában. *Demográfia*, 51. évf. 4. sz., 329–355. p.